

“UYKUNUN ABDESTE TESİRİ” KONUSUNDAKİ FIKHÎ TARTIŞMALAR

Fatiha BOZBAŞ*

Özet: Uyku, abdeste tesiri bakımından üzerinde ihtilafın söz konusu olduğu yedi meseleden biridir. Fukahânın “hades” konusundaki farklı görüşlerinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek bu mevzûda, uykunun abdesti hiçbir şekilde bozmadığı ve her şekliyle bozduğuna yönelik iki uç yorum olmakla birlikte naslar ve akli birtakım çıkarımlar muvâcehesinde dört mezhebin bu hususta orta yolu benimsediği söylenebilir. Buna göre ayrıntıda farklar olmakla birlikte dört mezhep hadese sebebiyet vermesi dolayısıyla uykunun abdeste tesir edeceğini benimsemiş, bununla birlikte hadese sebebiyet veren uyku durumlarının keyfiyetine ilişkin farklı görüşler serdetmişlerdir. Bu çalışmada, zikredilen konu dört mezhep çerçevesinde ele alınarak, mevzu ile ilgili mezheplerin yorum ve yaklaşımları, ileri sürdükleri deliller ve karşıt delillere olan tenkitleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uyku, uyuklama, hades, abdest.

Discussion on the “Influence of Sleep on Ablution”

Abstract: Sleep is one of the seven issues that concerned controversial topic in terms of the effect of ablution. Islamic scholars interpret this issue as an extension of the different views of Hadeth. There are two main views on this issue, one of which says sleep in any way, and the other at all events disrupt the prayer. In response to this four Islamic schools of thought based on Nass and logical implication have moderate path of this discuss. According to these schools of course they have differences in details, Sleep has an influence to the ablution because in general it causes to Hadeth. However, they have a different views about the circumstance of Sleep causing Hadeth. In this study, it will be examined aforementioned issue with pros and contras that it comes up in consideration of four Islamic schools.

Keywords: Sleep, snooze, hadeth, ablution.

GİRİŞ

Klasik fıkıh literatüründe abdesti bozan hususlar içerisinde sebileynden çıkanlar, sarhoşluk, bayılma, cünûn ve cinsî münasebet durumlarına ilişkin bir ihtilaf bulunmazken, “uyku” abdeste tesiri bakımından, üzerinde ihtilafın vâki olduğu meselelerden biridir.¹ Fıkıh kaynaklarında uyku, vârid olan naslarla bağlantılı olarak namaz içinde ve dışında olmak üzere iki açıdan ele alınmış, bunun yanı sıra Hz.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Hukuku Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, fatiha.bozbas@hotmail.com

1 Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (v. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 6. bs., Beyrut 1402/1982, I, 34-40; Abdurrahmân el-Cezîrî (v. 1941), *Kitâbü'l-fikh ala'l-Mezâhibi'l-erbea*, Beyrut 1423/2003, s. 74-81. Mezkur kaynaklarda abdesti bozmasına ilişkin ihtilafın söz konusu olduğunun zikredildiği diğer hususlar şunlardır: Sebileyndi dışında vücuttan çıkan şeyler, kusma, kadına dokunma, erkeklik organına dokunma, deve etinin yenilmesi, namazda kahkaha ile gülmek, cenazenin taşınması ve yıkanması, abdestten şüphedir.

Peygamber'in uykusunun abdestine tesiri hususuna da değinilmiş, kısaca ifade etmek gerekirse “ Hz. Peygamberin uyuduğu ve sonrasında abdest almaksızın namaz kıldığı” şeklindeki rivâyetler “hasâisü'n-nebî” olarak değerlendirilmiştir.²

Esasında uyku-abdest ilişkisinin ihtilafa mahal olmasının temel sebebi; uykunun abdesti bozmasına ilişkin nakledilen farklı doğrultudaki rivâyetlerin temel alındığı, uykunun hades olma durumuna ilişkin farklı görüşlerin bulunmasıdır. Mevzû ile ilgili literatürde yer alan görüşler bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, fukahâ nezdinde uykunun hades olma durumuna yönelik şu üç yaklaşımın olduğu söylenebilir:

a. Uyku hadestir. Bu nedenle azı ya da çoğu abdesti bozar. Bu görüşü benimseyenler abdestin bozulmasına ilişkin nakledilen farklı doğrultudaki rivâyetlerden sadece uykunun abdesti bozduğuna dâir olanları kabul etmiştir.

b. Uyku hades değildir. Dolayısıyla abdesti bozmaz. Bu görüşü benimseyenler ise sadece uykunun abdesti bozmayacağına dâir olan rivâyetlere itibar etmiştir. İki maddede zikredilen görüşleri benimseyenler, konuyla ilgili farklı doğrultudaki rivâyetlerden sadece belli bir doğrultuda olanları kabul etmeleri sebebiyle “ashâbu't-tercîh” olarak isimlendirilmişlerdir.³

c. Uyku bizzat hades olmamakla birlikte hadesin ortaya çıkış sebebi veya en azından muhtemel sebebi, fikhî tabirle mazınnatü's-sebeb (مظنة السبب) dir. Bu görüşü benimseyenlerin de mevcut rivâyetleri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek bu mevzûda orta yolu bulmaya çalıştıkları söylenebilir.

2 Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed el-Aynî (855/1451), *el-Binâyê fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1411/1990, I, 224; Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Müri en-Nevevî (v. 676/1277), *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzebe*, thk. ve tlk., Muhammed Necip Mudî, Cidde ts., II, 24; Ebü'l-Hasan Alâüddin Ali b. Süleyman b. Ahmed el-Merdâvî (v. 885/1480), *el-İnsâf fi marîfeti'r-râcih mine'l-hilâf (el-Muknî ve eş-Şerhu'l-kebir* ile birlikte), Kâhire 1414/1993, I, 19; Mansûr b. Yunus b. İdris el-Behûtî (v. 1046/1642), *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'*, thk. Muhammed Emin ed-Dınavî, Beyrut 1417/1997, I, 116 Bu mevzu ile ilgili nakledilen “Nebî (s.a.v.) uyudu, öyle ki (uykudan dolayı) horluyordu. Sonra namaz kılmak için kalktı ve abdest almadı.” (Buhârî, “Tahâret”, 11; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut 1414/1994, I, 599) ve “Benim gözlerim uyur (fakat) kalbim uyumaz.” (Buhârî, “Menâkıb”, 24; Müslim, “Salât”, 125; Beyhakî, *Sünen*, I, 602) şeklindeki rivâyetler fakihler tarafından, Hz. Peygamber'in hadesin ortaya çıkışına sebep teşkil edecek şekilde derin uyumadığı, peygamberlerde abdestin bozulmasını gerektiren hiçbir hadesin vukû bulmadığı veya bazılarına göre bundan sadece uykunun istisnâ edildiği veya kalbinin hadesin ortaya çıkışına karşı Hz. Peygamber'i koruduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Fukahaya göre yukarıdaki iki rivâyet ile “Hz. Peygamber'in bir yolculuğu sırasında geceleyin dinlenmek için yatarak sabah güneş doğana kadar uyuduğu” şeklindeki rivâyet arasında bir işkâl söz konusu değildir. Zira güneşin doğuşunun hissedilmesi kalp ile değil, duyarlarla ilgili bir durum olup bu konuda farkındalığa ancak görme ile ulaşılır. Kalbin fonksiyonu ise; hadesin ortaya çıkmasına ilişkin farkındalıktır. Bknz. Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Huseynî ed-Dimeşki (v. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr alâid-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut ts., I, 97; Nevevî, *Mecmu'*, II, 24.

3 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I, 37.

Fukahânın yukarıdaki görüşlerden birini benimsemesinin yanına nasları yorumlamada sahip oldukları mezhebî yaklaşım ve metot farklılıklarının da eklenmesiyle, netice itibariyle bazıları mezhep bazında benimsenen, bazıları ise münferiden savunulan şu muhtelif görüşler ortaya çıkmıştır.

1- Uyku hiçbir şekliyle abdesti bozmaz. Bu görüş Ebû Musa el-Eş'arî, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Miclez ve Hamîdü'l- A'rac'den nakledilmiştir.⁴

2- Uyku her şekliyle abdesti bozar. İshak b. Râhûye, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm ve el-Müzenî, Hasan el-Basrî'den gelen nakiller bu doğrultudadır, İbn Abbas, Enes b. Mâlik ve Ebû Hureyre'den de bu mânâda nakiller mevcuttur.⁵

3- Kişi yatarak, dayanarak veya bir şeye yaslanarak uyuduğu taktirde abdesti bozular. İbn Abbas, Ebû Hureyre, Huzeyfe b. el-Yemân, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Hammâd b. İbrahim'in bu doğrultuda ifadeleri bulunmaktadır.⁶ Bu görüş Hanefî mezhebince benimsenmiştir.

4- Derin uyku uzun da olsa kısa da, mutlak surette abdesti bozar. Derin uykunun anlamı ileride izah edilecektir. Hafif uyku ise ister kısa olsun ister uzun, mutlak surette abdesti bozmaz. Ancak bu durumda kişinin abdestini tazelemesi müstehabdır. Bu görüş de Zührî, Rebîa, Evzâî, Enes b. Mâlik ile kendisinden yapılan iki rivayetten birine göre Ahmed b. Hanbel'den nakledilmiştir. Mâlikî mezhebinin görüşü bu doğrultudadır.⁷

4 Nevevî, *Mecmû'*, II, 20; Ebû'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî (v. 502/1108), *Bahrul-mezheb fi fûrûi mezhebi'l-İmâmîş-Şâfiî*, thk. ve tlk. Ahmed İz, İnâye ed-Dımeşki, Beyrut 1423/2002, I, 168; Ebû'l-ferec Şemsüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (v. 682/1283), *eş-Şerhu'l-Kebîr (Muknî' ve el-İnsâf ile birlikte)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1414/1993, I, 20; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Riyad ts., I, 234. Mezkûr kaynaklarda bu görüşün Şiâ tarafından da benimsendiği zikredilmekle birlikte biz Şiâ kaynaklarında farklı malumatlara rastladık. Söz gelimi; Ca'ferî mezhebinin kaynaklarında etraftaki sesleri algılayamayacak ölçüde derin uykuya dalma, yatarak ve yürüyerek uyuma durumlarında abdestin bozulacağı, yaslanmadan oturarak uyuma halinde ise abdestin bozulmayacağı zikredilirken Zeyd b. Ali'nin *Mecmû'*sunda buna dair bir bilgiye rastlamadık. Namaz hallerine ilişkin olarak ise Şiâ kaynaklarında farklı malumatlar mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bknz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Mûsa b. Bâbeveyh el-Kummî (v. 381/991), *Men lâ yahdurühü'l-fakih*, Beyrut 1406/1986, I, 49-50; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali et-Tüsü (v. 460/1067), *el-İstıbarsâr fi me'hülîfe mine'l-ahbâr*, Beyrut 1426/2005, s. 47-48; Ebû'l-Hüseyn Zeyd b. Ali Zeynilâbidin b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib el-Alevî el-Kureşî (v. 122/740), *el-Mecmû'*, nşr. Eugenio Griffini, Milano 1919, I, 10.

5 Nevevî, *Mecmû'*, II, 20; Rûyânî, *Bahrul-mezheb*, I, 169.

6 Aynî, *el-Binâye*, I, 220-221; Ebû Bekr Şemsül-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (v. 483/1090), *el-Mebstû*, Beyrut ts., I, 78; Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (v. 189/805), *Kitâbu'l-Âsâr*, 2. bs., Beyrut 1413/1993, I, 436.

7 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Arefe ed-Desûkî (v. 1230/1815), *Haşiyetü'd-Desûkî alâ şerhi'l-kebîr*, yy. ts., I, 119; Ebû Abdillâh Şemsüddin el-Hattâb Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân er-Ruaynî el-Mağribî (v. 954/1547), *Mevâhibü'l-Celil li şerhi Muhtasarı Halil*, Beyrut 1416/1995, I, 426; Aynî, *el-Binâye*, I, 224; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 20.

5- Hangi şekilde olursa olsun namaz içerisindeki uyku abdesti bozmaz. Bu İmam Şâfiî'nin kavli-i kadîmidir.⁸

6- Dübürü mümekkin (yere tam yerleşik) şekilde uyumak suretiyle, namaz içinde de olsa, dışında da olsa, abdest bozulmaz. Bu, İmam Şâfiî'nin kavli-i cedîdi olup Şâfiî mezhebinde meşhûr olan görüştür.⁹

7- Sadece oturan ve ayaktaki kişinin hafif uykusu abdesti bozmaz. Hanbelî mezhebinde meşhur olan görüş budur.¹⁰

Konuyla ilgili klasik fıkıh literatüründe mevcut görüşlere muhtasar olarak yer verildikten sonra çalışmanın bundan sonraki kısmında mevzu, meşhur dört mezhep muvâcehesinde ele alınacaktır.

a. Hanefî Mezhebinin Görüş ve Delilleri

Hanefiler uykunun abdeste tesiri hususunda, uyuyan kişinin hangi hal üzere olduğunu nazar-ı dikkate almışlardır. Hanefî kaynaklarında geçtiği üzere yatarak, uyluklarından biri üzerine veya teverruk halinde oturarak¹¹ veya alındığı/çekildiği taktirde yere düşeceği herhangi bir şeye yaslanarak gerçekleşen uyku abdesti bozarken, dayanmaksızın oturarak, ihtibâ halinde oturarak,¹² bağdaş kurarak, ayaklarını uzatarak, başını dizlerine koyarak, bir bineğin üzerindeyken, yürürken, ayakta, rükûda, secdede uyuyan kişinin abdesti bozulmaz.¹³ Kaynaklarda söz konusu durumlara ilişkin izahlar yapılırken nassların yanında akli deliller de serdedilmiştir.

Yatarak uyumanın abdesti bozma sebebine ilişkin *Mebûsât*'ta iki ihtimal üzerinde durulmuştur: İlki bu hal üzere uyuma abdesti bozan bir husus olarak hadiste zikredilmesi hasebiyle bizzat hades olduğu için abdesti bozmaktadır. Nitekim bu haldeyken yellenme gibi abdesti bozan bir durumun ortaya çıkacağı kesin olarak bi-

8 Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 14.

9 Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 16.

10 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Mukni'* (eş-Şerhu'l-kebir ve el-İnsâf ile birlikte), thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, Kahire 1414/1993, I, 19; amlf., *Muğni*, I, 234; Behûti, *Keşşâfü'l-kınâ'*, I, 116; Ebû İshak Burhânüddîn İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh er-Râminî ed-Dımaşkî (884/1479), *el-Mübdî' şerhi'l-Mukni'*, Beyrut 1418/1997, I, 134.

11 Teverrukten maksat; kalçaları yere yayararak iki ayağı bir taraftan çıkarmaktır. Bknz. İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr*, I, 96; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (v. 861/1457), *Şerhu Fethu'l-kadîr*, yy. 1389/1970, I, 48.

12 İhtibâ; dizleri dikip elleri ile göğsüne doğru kavrayarak veya sırttan dolandırılan bir şeyle (kuşak gibi) sarmalayıp oturmadır. Bknz. İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr*, I, 96; Nevevî, *El-Mecmû'*, II, 19; Erdoğan, Mehmet, "İhtibâ", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., İstanbul 2005, s. 237.

13 Aynî, *el-Binâye*, I, 219; Serahsî, *Mebûsât*, I, 78-79; İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr*, I, 95-96; Şeybânî, *Kitâbu'l-Âsâr*, I, 437; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, I, 47- 48.

linmediğinden ve “Yakîn ancak yakîn ile zâil olur” kaidesi gereğince salt bu hal üzere uyumanın hadese sebep olacağı, dolayısıyla abdesti bozacağı söylenemez. İkinci ihtimal bu hal üzere uyuyan kişinin genelde yellenme gibi abdesti bozan bir duruma maruz kalması her an mümkün olduğundan hükmen mevcut kabul edilmiş, dolayısıyla gerçekleşmesi her an mümkün olan bir şey gerçekleşmiş kabilinden sayılmıştır. Nitekim yatarak gerçekleşen uyku, vücut mafsallarını (eklem) gevşeteceğinden hadese sebebiyet vermesi muhtemeldir.¹⁴ Benzer izahlar teverruk halinde uyuyan kişi için de yapılmıştır.¹⁵ Namazı yatarak kılan hasta kimsenin namazda uyumasıyla ilgili mezhepte ihtilaf bulunmakla birlikte, bu haldeki uykunun abdesti bozacağı yönündeki görüşün Hanefî fukahası nezdinde daha kuvvetli olduğu söylenebilir.¹⁶

Otururken bir şeye yaslanarak uyuyan kişinin abdesti hususunda mezhebin genel kabulünü yansıtan görüşe göre bu kimsenin yaslandığı/dayandığı şey alındığı taktirde düşecek kadar uyku hâline girmesiyle abdesti bozulur. Zira bu durumda kişi yellenme konusunda uyanıklık halindeki kendini tutabilme kudretini yitirir. Ancak bazı Hanefî kaynaklarında Ebû Hanîfe’ye nisbet edilen, *kişi, dübürü yere tam bir şekilde değmek suretiyle oturduğunda hangi hal üzere uyursa uyusun abdestinin bozulmayacağına* ilişkin farklı bir görüş de yer almaktadır.¹⁷

Hanefiler ayakta, bir şeye dayanmaksızın oturma, rükû ve secde durumunda gerçekleşen uykunun teammüden veya uykunun galebe çalması fark etmeksizin namaz içinde ve dışında abdesti bozmayacağını kabul etmekle birlikte bunlara da bazı kayıtlar getirilmiştir.¹⁸ Söz gelimi; namazın secde halindeyken karnın baldırlara bitiştirilmemesi ve kolların yayılmaması şart koşulmuştur.¹⁹ Zikredilen bu dört halin abdesti bozmayacağına gerekçe olarak ise, bu durumlarda kişinin hadesin engellenmesi noktasında kendini tutabilmesi zikredilmiştir. Nitekim kişinin uymasına rağmen bu dört haldeyken düşmemesi de bunu gösterir.²⁰ Ayrıca uyku bu durumlarda hadesin ortaya çıkışı için genelde bir sebep teşkil etmediği için müsebeb (netice) yerine ikâme edilemez. Zira sebep ancak, genelde var olduğu bilinen

14 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 78; Aynî, *el-Binâye*, I, 218.

15 İbn Hümâm, *Şerh Fethu’l-kadîr*, I, 48.

16 İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, I, 96.

17 Aynî, *el-Binâye*, I, 217-218; Ebü’l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li-ta’lîl’l-Muhtâr*, Beyrut 1423/2002, I, 15; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu’l-kadîr*, I, 48; Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî (v. 539/1144), *Tuhfetu’l-Fukahâ*, Beyrut 1405/1984, I, 23

18 Hanefî kaynaklarının bazısında zikredilen bu dört halde abdestin bozulmayacağı yer alırken, bazısında sadece rükû ve secde hali yer almaktadır. Yine bazı kaynaklarda bu hallerde gerçekleşen uykunun namaz içerisinde abdesti bozmamakla birlikte namazı ifsâd edeceği yer almaktadır. Bknz. İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, I, 95-96; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu’l-kadîr*, I, 48 .

19 *Reddü’l-muhtâr*’da bu şartın sadece erkekler için geçerli olduğu yer almaktadır. İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, I, 96.

20 Aynî, *Binâye*, I, 219-220.

durumlarda müsebbeb yerine ikâme edilir. Bu hallerde hadesin varlığı şüpheli bir durumdur. Abdestin var olduğu kesin olarak biliniyorsa şüphe ile bu kesinlik bozulmaz.²¹ Mevzû ile ilgili olarak her ne kadar İmam Muhammed'e, namaz dışındaki kıyam, oturma, rükû ve secde durumlarında uykunun hades olduğu ve dolayısıyla abdesti bozacağı görüşü nisbet edilse de²² *Zâhiru'r-rivâye*'de namaz içerisinde veya dışında fark olmaksızın bu durumlardaki uykunun hades olmadığı geçmektedir.²³

Secde halindeki uyumanın abdesti bozmadığı mezhepteki hâkim görüş olmakla birlikte Ebû Yusuf bu hususta bir ayırım yapmış, secdedeyken teammüden uyuyan kimsenin, yatarak uyuyan kimseye kıyas yapılarak abdestinin bozulacağını; buna mukabil, geceyi ibadetle geçirmekten ötürü yorgun düşen ve secdedeyken teammüden değil de, uykusuzluktan gözleri kapanan kişinin abdestinin bozulacağını, burada ihtiyaçtan (belvâ) hareketle kıyastan vazgeçtiğini belirtmiştir.²⁴ Mezhepteki hâkim görüşü destekleyen delil olarak Hanefîlerin yer verdikleri "*Kul uyuduğunda (onun bu halinden ötürü) Allah meleklerine övünür ve der ki: "Kuluma bakın, ruhu benim katımda, bedeni ise bana ibadet etmekte."*²⁵ şeklindeki rivâyet sahih kabul edilmekle birlikte, benzer manayı taşıyan farklı tarîklerden gelen bazı rivâyetler tenkide maruz kalmıştır.²⁶

Mezhepte yer alan bir diğer ihtilaf da otururken uyuyan kişinin uykudan dolayı yere düşmesi neticesinde abdestinin durumunun ne olacağıyla ilgili ortaya çıkmıştır. Mezhebin genel kabulünü teşkil eden Ebû Hanifé'nin görüşüne göre kalçası yere değmeden önce veya değme anında uyanırsa abdesti bozulmaz. İmam Muhammed'e göre ise, dübürü yere yerleşmeden uyanırsa abdesti bozulmaz, aksi durumda abdest bozulur.²⁷ Ebû Yusuf'tan konuyla ilgili farklı görüşler nakledilmiştir.²⁸

Hanefî literatüründe hayvan üzerinde uyuyan kişinin abdestinin durumu değerlendirilirken kişi yerine hayvanın hali dikkate alınmış; buna göre abdestin bozulmaması için binilen hayvanın üzerinde eğer bulunmaması şartıyla birlikte gidilen yolun yukarı yokuş veya düz bir yol olması kaydı da belirtilmiştir.²⁹ Görüldüğü üzere

21 Aynî, *Binâye*, I, 220; İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadîr*, I, 48-49.

22 İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadîr*, I, s. 48.

23 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 79; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, I, 95.

24 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 79; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, I, 48; Semerkandî, *Tuhfetu'l-Fukahâ*, I, 22-23.

25 Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Ali ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî (v. 1329/1911), *Avnu'l-ma'bud alâ Şerhi Sünen-i Ebi Dâvûd*, Beyrût 1426/2005, I, 240.

26 Aynî, *el-Binâye*, I, 223-224.

27 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 79; Aynî, *el-Binâye*, I, 223; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, I, 48; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, I, 96; Semerkandî, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, 23.

28 Söz gelimi *Binâye*'de abdestin bozulmayacağına dair görüş yer alırken *Mebsût ve Şerh Fethu'l-kadîr*'de yer alan kavle göre abdesti bozulur. Zira düşme sırasında uykudan dolayı hadesin oluşumuna karşı kendini tutamaz. Bknz. Serahsî, *el-Mebsût*, I, 79; Aynî, *el-Binâye*, I, 223; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, I, 48.

29 İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, I, 96.

bu meselede getirilen kayıtlar uyuyan kişiden hadesin çıkışının zor olduğu hallere ilişkin olup Hanefî kaynaklarında bu meseleye dâir naklî bir delil yer almamaktadır.

Hanefîler abdeste tesiri bakımından uykunun yanı sıra uyuklama hâlini de ele almışlardır. Bu meselede oturarak ve yatarak uyuklama şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Oturarak uyuklamanın abdesti bozmayacağı kanaatinde olan Hanefîler bu konuda Enes. b. Mâlik'ten gelen şu hadisi delil olarak zikretmektedirler:

"Resûlullahın *ashâbı yatsı namazını (Resûlullahın gelip kıldırmasını) bazen o kadar (uzun süre) beklerlerdi ki, (uykudan) başları öne gider gelirdi. Sonra kalkıp namaz kılarlar, (ama yeniden) abdest almazlardı.*"³⁰ Yatarak uyuklama da hafif uyku kapsamında değerlendirilerek abdesti bozan bir husus addedilmemiş, bununla birlikte uyuklamanın nihâî sınırına dâir "etraftaki sesleri algılayamama" şeklinde izah getirilmiştir.³¹

Hanefîler yatarak, ayakta, oturarak, rükûda ve secde de uyuyan kişiye dâir yukarıda zikredilen görüşlerini delillendirirken Ebû Hâlid ed-Dâlânî'nin Katâde kanalıyla İbn Abbas'tan naklettiği Hz. Peygamber'in "*Oturarak, ayakta, rükûda ve secde de uyuyan kimseye abdest gerekmez, abdest ancak yatarak uyuyan kişiye gerekir. Zira kişi yatarak uyuduğunda mafsalları (eklem) gevşer.*"³² hadisini zikretmişlerdir. Bazı hadis ulemâsı tarafından illetli bulunarak tenkide maruz kalan bu hadisin "*Abdest ancak yatarak uyuyan kişiye gerekir.*" kısmı hakkında Ebû Dâvud münker olduğunu ve Katâde kanalıyla sadece Ebû Hâlid ed-Dâlânî tarafından nakledildiğini zikretmiş,³³ İbn Hibbân Dâlânî'nin hadislerinin delil olarak kabul edilemeyeceğini ifade ederken İbn Adî ise Dâlânî'nin hadis rivayetinde leyyin olduğunu,³⁴ Beyhakî ise ed-Dâlânî'nin bu hadisi Katâde'den işitmediğini ifade etmiştir.³⁵ Ayrıca bu rivâyette sika râvilerle muhalefet ettiği de beyan edilmiştir. Nitekim bu hadis Ebû Dâvud ve Tirmizî'de farklı lafızlarla yer almıştır.³⁶ Ayrıca *el-Hilâfiyyât*'ta ed-

30 Ebû Dâvud, "Tahâret", 200; Tirmizî, "Tahâret", 78; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (v. 385/995), *es-Sünen-i Dârekutnî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Beyrût 1422/2001, I, 320; Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeylaî (762/1360), *Nasbu'r-riye li-ehâdisi'l-Hidâye*, Cidde ts., I, 46.

31 Aynî, *el-Binâye*, I, 223; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadir*, I, 49.

32 فلا وضوء على من نام قاعدا او قائما او راكعا او ساجدا إنا الوضوء على من نام مضطجعا (farklı lafızlar ve bazılarında مفاصله استرخت مضطجعا استرخت مضطجعا ziyâdesiyle birlikte) Ebû Dâvud, "Tahâret", 204; Tirmizî, "Tahâret", 77; Beyhakî, *Sünen*, I, 597; Zeylaî, *Nasbu'r-riye*, I, 44; Dârekutnî, *Sünen*, I, 376.

33 Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eşas b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (v. 275/889), *Sünen-i Ebî Dâvud*, Beyrut 1419/1998, I, 248; Dârekutnî, *Sünen*, I, 376.

34 Dârekutnî, *Sünen*, I, 376

35 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kebir*, Kahire 1432/2011, I, 365

36 Hadis Ebû Dâvud ve Tirmizî'de şöyle yer almaktadır:

(Ebû Dâvud, "Tahâret", 204) يتوضأ لا عن ابن عباس ان رسول الله كان يسجد و ينام و يفتح ثم يقوم فيصل و

(Tirmizî, "Tahâret", 77). لا يجب الوضوء على من نام جالسا او قائما او ساجدا حتى يضع جنبه فإنه إذا وضع جنبه استرحت مفاصله

Dâlânî'nin bütün hadis ulemâsı tarafından reddedildiği yer almaktadır.³⁷ Rivâyette ilgili yapılan bir tenkid de, Şâfiîler tarafından dile getirilen, bu rivâyette geçen mezkur hallerde abdesti bozmama hükmünün uykuya değil de uyuklamaya hamle-dilme ihtimalidir. Zira illet uykuyla birlikte mafsalların gevşemesi ise bu durum yalnız yatarak uyuyan için değil, secde ederken uyuyan kişi için de geçerlidir. Netice iki durum için de aynı iken rivâyette³⁸ farklı hükümler bulunduğu göre, rivâyette kastedilen uyku değil, uyuklamadır.³⁹ İleride de görüleceği üzere bu hususta Şâfiîlerin naslardan değil de mezhep olarak benimsedikleri, abdestin bozulmaması için “dübürün mümekkin olması” genel kuralından hareketle Hanefîleri tenkid ettikleri söylenebilir.

Hanefîler mezkûr tenkidlere cevap verirken, muhâlifler tarafından münker olarak tavsif edilen bu hadisi İbn Cerîr et-Taberî gibi âlimlerin delil olarak gösterdiği, ed-Dâlânî'nin senette yalnız kaldığı bilgisinin doğru olmadığı, ayrıca bu hadisin farklı lafız ve senetlerle nakledildiği şeklinde açıklama getirirler.⁴⁰ Nitekim konuyla ilgili olarak Mehdî b. Hilâl kanalıyla Ebû Hureyre'den şu rivâyet gelmiştir:

“Kim yatarak uyursa abdest alsın.”⁴¹

Ayrıca Amr b. Şuayb'ın babası kanalıyla dedesinden naklettiği, “*Oturarak veya ayakta uyuyan kişiye abdest gerekmez, ancak yatarak uyursa gerekir.*”⁴² hadisi de aynı doğrultudadır. İbn Adî, İbn Abbas rivâyetine yönelik tenkidine karşın bu son iki hadisi tahrîc etmiştir.⁴³

Yine benzer mânâda Huzeyfe el-Yemânî'den gelen şu rivâyet de İbn Abbas rivâyetini doğrulamaktadır:⁴⁴

“*Mescid'de oturarak uyumuştum. Öyle ki çenem göğsüme düşmüştü. Sonra sırtıma soğuk bir elin dokunduğunu hissettim. Baktım ki O, Resulullah (s.a.v.) tır. Hemen “Bundan dolayı abdest almam gerekir mi?” diye sordum. “Yatarak uyumadıkça hayır!” dedi.*”⁴⁵

37 Aynî, *el-Binâye*, I, 221.

38 Ebû Dâvud, “Tahâret”, 204.

39 Rûyânî, *Bahrul-mezheb* I, 169. Bu hususta Şâfiîlerin naslardan değil de mezhep olarak benimsedikleri, abdestin bozulmaması için “dübürün mümekkin olması” genel kuralından hareketle Hanefîleri tenkid ettikleri söylenebilir.

40 Aynî, *el-Binâye*, I, 221.

41 Hanefîlerin Mehdî b. Hilâl kanalıyla “إذا وضع جنبه فليتوضأ” şeklinde zikrettikleri bu hadise Ebû Dâvud, Beyhakî, Dârekutnî gibi Hanefîlerin diğer delil olarak ileri sürdükleri hadislerin yer aldığı kaynaklarda rastlamamakla birlikte benzer lafızlarla Beyhakî'de geçmektedir. Bknz. Beyhakî, *Sünen*, I, 359

42 عن حذيفة بن اليمان قال: كنت في مسجد المدينة جالسا أخفق حتى احتضنتني رجل من خلفي . فالتفت فإذا أنا بالنبي فقلت: يا رسول الله هل وجب علي وضوء؟ قال: لا حتى تضع جنبك (Zeylâi, *Nasbu'r-riye* I, 45).

43 Aynî, *el-Binâye*, I, 221.

44 Aynî, *el-Binâye*, I, 221.

45 عن حذيفة بن اليمان قال: كنت في مسجد المدينة جالسا أخفق حتى احتضنتني رجل من خلفي . فالتفت فإذا أنا بالنبي فقلت: يا رسول الله هل وجب علي وضوء؟ قال: لا حتى تضع جنبك (Beyhakî, *Sünen*, I, 596; Zeylâi, *Nasbu'r-riye* I, 45).

Hanefilere göre, bu rivâyetin tarîkinde yer alan Yezîd b. Kesîr el-Bakkâl, bazı muhaddisler tarafından tenkit edilmişse de İbn Hibbân, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebû Hatim, İbn Adî gibi pek çok kişi tarafından ta'dil edilmiş, Hassan el-Basrî, İbrahim en-Nehâî ve Şa'bi kendisinden rivâyette bulunmuştur.⁴⁶

Hanefilerin Ali b. Ebî Tâlib'den nakledilen “Gözler (uyamlık) dübürün bağıdır. Gözler uyuduğu vakit bu bağ çözülür.”⁴⁷ rivâyetini sadece yatarak uyuma durumuna hamletmiş olmalarında⁴⁸ mezkûr rivâyetlerde yatarak uyumanın abdesti bozacağı hükmünün yer almasının etkili olduğu söylenebilir.

b. Şâfiî Mezhebi'nin Görüş ve Delilleri

Uykunun abdesti bozma keyfiyeti Hanefî mezhebinde olduğu gibi Şâfiî mezhebinde de ayrıntılı olarak ele alınan bir mevzu olmakla birlikte bazı açılardan İmam Şâfiî'nin iki farklı görüş beyan ettiği meseleler arasında yer almıştır. Bazı Şâfiî kaynaklarında nisbeti zayıf kabul edilmekle birlikte⁴⁹ nakledildiği üzere İmâm Şâfiî'nin kavli-i kadîmi; namaz içerisindeki uykunun hangi hal üzere olursa olsun namaza hürmetten dolayı abdesti bozmayacağı, namaz dışında ise uyuyan kişinin dübürü yere tam bir şekilde yerleştiği (mümekkîn) taktirde hangi hal üzere olursa olsun abdesti bozmayacağı doğrultusundadır. O bu görüşünde “*Kul uyuduğunda (onun bu halinden ötürü) Allah meleklere övünür ve der ki: “Kuluma bakın, ruhu benim katımda bedeni ise bana secde üzere.”*⁵⁰ şeklindeki rivâyete istinad etmiştir. Mezhebin genel kabulünü yansıtan kavli-i cedîdine göre ise; kişinin dübürü yere tam bir şekilde yerleştikten sonra namaz içerisinde veya dışında hangi hal üzere uyursa uyusun abdesti bozulmaz. Fakat yine de hadesin çıkma ihtimaline binâen abdest alması müstehabdır.⁵¹ Görüldüğü üzere İmam Şâfiî ilk olarak namaz içeri-

46 Aynî, *el-Binâye*, I, 221.

47 وكاء السه العيان فمن نام فليتوضأ (Ebû Dâvud, “Tahâret”, 205; İbn Mace, “Tahâret”, 477; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 96; Beyhakî, *Sünen*, I, 578; Dârekutnî, *Sünen*, I, 378.

48 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 78

49 Gazzâlî, İmam Şâfiî'nin kavli-i kadîmi olarak zikredilen görüşün Büveytî tarafından zikredildiğini ancak mezhep içinde bilinen bir görüş olmadığını bununla birlikte Büveytî'nin İmâm Şâfiî'nin yeni görüşlerini rivâyet etmesiyle tanındığını ifade eder. Bknz. Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (v. 505/1111), *el-Vasît*, thk. ve tlk. Ahmet Mahmûd İbrâhîm, yy. 1417/ 1997, I, 316.

50 إذا نام العبد في صلواته باهى الله به ملائكته . يقول: انظروا العبدى روحه عندى و جسده ساجد بين يدي (Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bud*, I, 240)

51 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (v. 204/820), *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdülmatlab, Mansûra 1422/2001, II, 35; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 14,16, 17; *amlf.*, *Ravdatü't-tâlibîn*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcut, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut 1423/2003, I, 185. Bazı Şâfiî kaynaklarında konuyla ilgili İmâm Şâfiî'ye üç farklı görüş daha nisbet edilmekle birlikte, muteber olan ve mezhep nezdinde kabul gören görüşün yukarıda zikredilen kavli-i cedid olduğu zikredilmektedir. Diğer üç görüş ise şöyledir: Abdest uyurken her hâlükârda bozulur.

Kişinin dübürünün yere yerleşik olması ve namazda/namaz dışında uyuması farketmeksizin namazdaki şekillerden biri üzere (kıyam, rükû, kuûd, secde) uyuduğu taktirde abdesti bozulmaz.

sinde kıyam, rükû ve secde halindeki uykunun abdesti bozmayacağı kanaatindeyken sonradan abdestin bozulmamasına ilişkin tek şart olarak namazda veya namaz dışında dübürün mümekkin olması gerektiğini düşünmüş, dolayısıyla kıyâm, rükû ve secde hallerinin abdesti bozacağına hükmetmiştir.⁵² Uyuyan kişinin oturma pozisyonundan çıktığı an yatarak uyuyan kişinin hükmüne dâhil olacağı fikrinde olan İmam Şafî, bu görüşünü Hz Ali'den gelen "Gözler (uyanıklık) dübürün bağıdır. Gözler uyuduğu vakit bu bağ çözülür."⁵³ rivayetiyle delillendirmiştir.⁵⁴ Bu görüş Büveytî ve Müzenî dışında bütün mezhep fakihleri tarafından kabul edilmiştir. Bu iki Şafî fakihine göre ise uyuyan kişinin dübürü yere tam yerleşik olsa dahi abdesti bozulur. Şafî kaynaklarında bu fakihlerin görüşlerinin isabetsizliğine yönelik deliller sunulmakla birlikte⁵⁵, *Mecmû'* da bizzat Büveytî'den iktibas yapılarak mevzu ile ilgili görüşünün mezhepte hâkim olan görüşe hemfikir olacak şekilde te'vilinin imkânından söz edilir.⁵⁶

Mezhepte ihtilaf olmaksızın kabul edildiği üzere yatarak, ayakta, ve uyluklarından biri üzerine oturarak uyuyan kimsenin abdesti hades çıktığı bilinmese de bozulur, buna mukabil bir şeye dayanarak uyuyan kimsenin dübürü mümekkin olduğu taktirde abdesti bozulmaz.⁵⁷ Ayrıca bu hususta Hanefilerde olduğu gibi kişinin dayandığı şey çekildiği taktirde düşecek konumda olması abdestinin durumunu değiştiren bir faktör olarak addedilmemiş, Hanefilerin ilgili görüşü de Şafî fakihlerince tenkid edilmiştir.⁵⁸ Ayrıca dübürü mümekkin olarak uyuyan kişinin bağdaş kurarak, yayılarak, teverruk veya ihtibâ⁵⁹ halinde oturması da önemli değildir. Yine yere oturarak uyumak ile gemide oturarak veya herhangi bir hayvana binili şekilde uyumak arasında fark olmadığı gibi uykunun az veya çok olması da dikkate alınacak bir ölçü değildir.⁶⁰

Kişi dübürü yere tam yerleşik veya ayakta uyuduğu taktirde abdesti bozulmaz. Bknz. Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 14, 16, 17.

52 İmâm Şafî'nin kıyam, rükû ve secde halindeki uykunun tesirine yönelik kavli-i cedidi çoğu Şafî kaynağında abdesti bozmayacağı şeklinde yer almakla birlikte (Şafî, *el-Ümm*, II, 36; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 14; Rüyânî, *Bahru'l-mezheb*, I, 168) *Mühezzeb*'te bu hallerde abdestin bozulmayacağı yer almaktadır. Bknz. Ebû İshak Cemâlüddin İbrahim b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî (v. 476/1083), *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâmî-ş-Şafî*, Beyrut 1416/1995, II, 50.

53 وكاء السه العينان فمن نام فليتوضأ (Ebû Dâvud, "Tahâret", 205; İbn Mace, "Tahâret", 477; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 96; Beyhakî, *Sünen*, I, 578; Dârekutnî, *Sünen*, I, 378).

54 Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 14, 16, 20; Gazzâlî, *el-Vasît*, I, 315-316; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 50.

55 Gazzâlî, *el-Vasît*, I, 315; Rüyânî, *Bahru'l-mezheb*, I, 169-170.

56 Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 16-17.

57 Şafî, *el-Ümm*, II, 34; Rüyânî, *Bahru'l-mezheb*, I, 168; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 19; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 50.

58 Rüyânî, *Bahru'l-mezheb*, I, 169; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 19. Her ne kadar bazı Şafîlerin bu hususta mezkûr şartı benimsedikleri ifade edilse de *Mecmû'*da bu naklin doğru olmadığı, Hanefî mezhebinin görüşünün yanlışlıkla Şafî fakihlerine nisbet edildiği belirtilir. Bknz. Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 19.

59 Bu haldeki uyumayla ilgili aslında mezhepte üç farklı görüş bulunmakla birlikte kaynaklarda itibar edilen görüş abdestin bozulmayacağı yönündedir. Bknz. Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, I, 185; amlf., *el-Mecmû'*, I, 19.

60 Şafî, *el-Ümm*, II, 36; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 19, amlf., *Ravdatü't-tâlibin*, I, 185.

Uyuklayan kişinin abdestinin durumuna da değinen Şâfiiler, bu halin abdesti bozmamanın yanı sıra sünnet olduğu kanaatindedir. Bu hususta İbn Abbas'tan nakledilen; "Bir gece teyzem Meymûne'nin yanında kalmıştım. Hz. Peygamber kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı. Ben de sol tarafında durdum. O elimden tutarak beni sağ tarafına geçirdi. Bu şekilde Resûlullah (s.a.v.) on bir rekat namaz kıldı. Sonra uyudu, hatta horladı. Zaten uyuduğu vakit horlardı. Sonra müezzin (Bilal) gelip ona sabah namazını haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) hemen kalktı ve namaz kıldı ama abdest almadi."⁶¹ rivâyetine dayanan Şâfiilerin bağlayıcılık açısından hadislere olan bakış açısı dikkat çekmektedir. Uyuklamanın sınırı olarak ise Hanefiler'de olduğu gibi kişinin etraftaki sesleri duymaması ve algılayamaması bir ölçü olarak sunulmuş, ayrıca rüya görmek uykunun alâmeti sayılmıştır. Buna göre kişi rüya gördüğüne emin olmakla birlikte uyuyup uyumadığında şüpheye düşse dübürü mümekkin olmadığı sürece abdesti bozulmuş sayılır. Bunun yanında bazı şeyler hatırlamakla birlikte bunların rüya mı, yoksa yaşanan şeyler mi olduğu hususunda emin olamasa abdesti var kabul edilir. Zira aslolan kişinin abdestli olduğudur. Yine uyuduğu hususunda emin olmakla birlikte dübürün mümekkin oluşu hakkında şüpheye düşse abdestli olduğu kabul edilir.⁶²

Mezhepte ele alınan diğer bir meselede otururken uyuyan kişinin düşmesi durumunda abdestinin ne olacağıyla ilgilidir. Kabul edilen görüşe göre kalçalarından biri veya ikisi eğer uyanmadan önce mümekkin olma sıfatını kaybederse abdesti bozulur, uyanma sonrası veya anında bu sıfatı kaybederse veya hangisinin daha önce gerçekleştiği hususunda şüpheye düşse abdesti bozulmaz.⁶³

Şâfiilerin yukarıda zikredilen durumlara ilişkin görüşlerini desteklemek amacıyla ileri sürdükleri deliller ise şöyle sıralanabilir:

Yatarak uyumanın abdesti bozacağına dâir Şâfiiler; "uyumak" denilince akla ilk yatarak uyuma geldiği, yatarak uyuyan kişinin durumunun oturarak uyuyan kimseninki gibi olmadığı, zira ona uyku ağırlığı daha çok çöktüğü ve şuurunun kapandığı, dolayısıyla bunların da hadese sebebiyet verdiği şeklinde izah getirirler.⁶⁴

Dübürün mümekkin olmadığı her durumdaki uykunun abdesti bozmasıyla ilgili olarak ise genelde bu durumda (yellenme gibi) hadesin zuhurunu zikreden Şâfiilere göre nasslar da bu genel vâkıya itibar etmekte, Hz Alî'nin yukarıda zik-

61 اضطلع قام رسول الله صلى الله عليه وسلم - يعنى يصل في الليل - فقامت الى جنبه الأيسر. فجعلني في شقة الأيمن فصل احدى عشرة ركعة ثم (Buhârî, "Deavât", 9; Tirmizî, "Deavât", 29).

62 Şafîî, *el-Ümm*, II, 36; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 18, amlf., *Ravdatü't-tâlibin*, I, 185; Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, I, 170.

63 Şafîî, *el-Ümm*, II, 36; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 18, amlf., *Ravdatü't-tâlibin*, I, 185; Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, I, 170; Gazzâlî, *el-Vasît*, I, 315.

64 Şafîî, *el-Ümm*, II, 35-36.

redilen “Gözler (uyanıklık) dübürün bağıdır. Gözler uyuduğu vakit bu bağ çözülür.”⁶⁵ rivâyeti ile Safvan b. Assâl’dan gelen “Resûlullah (s.a.v.) biz yolculuktayken -cünüplük dışında- büyük ve küçük abdest bozmak ile uyumamız durumunda üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi.”⁶⁶ rivâyeti bunu doğrulamaktadır. Dübürün mümekkin olmadığı durumda hadesin zuhurunun şüpheli olacağı şeklinde yapılan tenkitlere Şâfiiler, dinin bu hususta zâhiri yakîn gibi addettiği şekilde cevap verirler.⁶⁷ Diğer bir açıdan yapılan tenkit de, dübürün mümekkin oluşunun hadesin çıkışına mâni olamayacağı şeklindedir.⁶⁸

Şâfiiler ayrıca Enes b. Mâlik’in naklettiği;

“Resûlullahın ashâbı yatsı namazını (Resûlullahın gelip kıldırmasını) bazen o kadar (uzun süre) beklerlerdi ki, (uykudan) başları öne gider gelirdi (şekerleme yaparlardı). Sonra kalkıp namaz kılarlar, (ama yeniden) abdest almazlardı.”⁶⁹ haberini delil olarak almışlar, Ebû Davud rivâyetinde her ne kadar “oturarak (قعودا)” şeklinde bir kayıt yer almasa da حتى تحفق رؤوسهم ifadesini oturarak uyumaya hamletmişlerdir. Zira bu hal ancak uyuyan kişi için geçerli olabilir.⁷⁰

Mevzu ile ilgili olarak yine Enes b. Mâlik’ten gelen “Yatsı namazına kâmet getirilmişti ki, bir adam kalkıp “Ey Allah’ın Resûlü, benim bir hacetim var” dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) onunla gizlice konuşmaya gitti. O kadar ki, cemaat veya cemaatten bazıları uyudu. Sonra Resûlullah onlara namazı kıldırdı. Abdestten söz etmedi.”⁷¹ rivâyeti ile İbn Ömer’den gelen “Resûlullah bir gece meşgul bulunuyordu, yatsıyı geciktirdi, o kadar ki biz mescidde uyuya kalmıştık. Sonra uyandık, yine uyuduk, sonra tekrar uyandık, derken Resûlullah çıkageldi.”⁷² rivâyetini ve İbn Abbas’tan gelen benzer bir rivâyeti delil olarak kullanmışlardır. Ayrıca İbn Ömer, İbn Abbas, Zeyd, b. Sâbit, Ebû Hureyre ve Ebû Umâme’nin de bu şekilde davrandıklarına yönelik rivâyetlere yer vermişlerdir.⁷³

65 وكاء السه العينان فاذا نامت العينان استطلق الوكاء فمن نام فليتوضأ (Ebû Dâvud, “Tahâret”, 205; İbn Mace, “Tahâret”, 477; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 96; Beyhâkî, *es-Sünen*, I, 578; Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 378).

66 Tirmizî, “Tahâret”, 96; Nesâî, “Tahâret”, 126.

67 Nevevî, *el-Mecmû’*, II, 20-21.

68 Ebû’l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahmân el-Misrî el-Karâfî (v. 684/1285), *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî, Beyrut 1994, I, 231.

69 كان اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ينتظرون العشاء حتى تحفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضأون (Ebû Dâvud, “Tahâret”, 200; Tirmizî, “Tahâret”, 78; Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 320; Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, I, 46).

70 Şafîî, *el-Ümm*, II, 35; Nevevî, *el-Mecmû’*, II, 15; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 50.

71 أقيمت صلاة العشاء. فقال رجل: لي حاجة فقام النبي صلى الله عليه وسلم بناجيه حتى نام القوم أو بعض القوم. ثم صلوا (و في رواية حتى نام اصحابه ثم جاء فصل بهم ولم يذكر وضوءاً) ثم جاء فصل بهم ولم يذكر وضوءاً (Buhârî, “Ezan”, 27; Müslim, “Tahâret”, 370; Ebû Dâvud, “Tahâret”, 202; Beyhâkî, *Sünen*, I, 593).

72 Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, I, 234.

73 Nevevî, *el-Mecmû’*, II, 21-22.

Son olarak bizzat Şâfiîlerin zayıf olarak nitelemekle birlikte, mezhepten bazı fakihlerin, Hanefîlerin de delil olarak zikrettiği Amr b. Şuayb⁷⁴ ile Huzeyfe⁷⁵ hadislerini delil olarak ileri sürmesiyle ilgili olarak, bu rivâyetlerde bahsedilen abdesti bozmayan oturma durumunu, dübürün mümekkin olması şeklinde izah ederler.

c. Mâlikî Mezhebinin Görüş ve Delilleri

Mâlikîler, uykunun bizzat hades olmadığı, hadesin çıkışının muhtemel sebebi olduğu (مظنة السبب)⁷⁶ noktasında Hanefî ve Şâfiîler ile hemfikir olmakla birlikte naslar ve aklî bazı çıkarımlar muvâcehesinde hangi hallerde abdeste tesir edeceğini tetkik etmişler, çalışmanın başında dördüncü maddede ifade edildiği üzere abdesti bozması hususunda uykunun kısa/uzun, hafif/derin olmasını nazar-ı dikkate almışlardır. Bu mevzuda Mâlikîler’in kendilerini mezhebü’l-cem’ olarak tesmiye etmesi⁷⁷, muhtemelen konuyla ilgili farklı doğrultudaki rivâyetleri bir arada değerlendiren amel etme gayretinde olmaları sebebiyledir.

Evveleminde *Muvatta*’da, uykunun mutlak manada hades olduğu birkaç rivayete yanı sıra, oturarak uyuyan kişinin abdestinin bozulmayacağına ilişkin bir rivayete yer verildiğini, bununla birlikte uykunun hafif veya derin oluşuyla ilgili herhangi bir kaydın mevcut olmadığını ifade etmek gerekir.⁷⁸ Bununla birlikte Mâlikî kaynaklarına bakıldığında; uzun/derin uykunun ihtilafsız abdesti bozacağı, kısa/ hafif uykunun bozmayacağı; kısa/derin uykunun ise ihtilafli olmakla birlikte meşhur görüşe göre bozacağı yer aldığı görülmektedir. Uykunun uzun/hafif olması durumunda da abdestin tazelenmesi mendûb görülmüştür.⁷⁹ Dolayısıyla kişinin yatarak, ayakta, secdede, rükûda, oturarak, binek üzerinde uyumasına ilişkin mezhepte itibar edilen görüşlere bakıldığında uykunun niteliği üzerinde durulduğu görülür.⁸⁰ Buna göre kişi uykusu derin olmadıkça⁸¹ yatarak da uyusa veya uzun olmadıkça⁸² oturarak da

74 “Oturarak veya ayakta uyuyan kişiye abdest gerekmez, ancak yatarak uyursa gerekir.” Bknz. Zeylai, *Nasbu’r-râye*, I, 45.

75 “Mescid’de oturarak uyumuştum. Öyle ki çenem göğsüme düşmüştü. Sonra sırtıma soğuk bir elin dokunduğunu hissettim. Baktım ki O, Resulullah (s.a.v.) tir. Hemen “Bundan dolayı abdest almam gerekir mi?” diye sordum. “Yatarak uyumadıkça hayır!” dedi.” (Beyhaki, *es-Sünen*, I, 596).

76 Ruaynî, *Mevâhibü’l-celil*, I, 427; Desûki, *Hâşiyetü’l-Desûki*, I, 119; Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (v. 463/1071), *el-Kâfi fi fihhi ehli’l-Medîneti’l-Mâlikî*, Beyrut 1413/1992, I, 11; Ebu’l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tücbî el-Bâci (v. 474/1081), *el-Müntekâ fi şerhi’l-Muvatta*’, Beyrut 1420/1999, I, 300; Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 229.

77 İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, I, 37.

78 Bknz. *El-Muvatta*’, “Tahâret”, 54-58.

79 Ruaynî, *Mevâhibü’l-celil*, I, 428; Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 230; Bâci, *el-Müntekâ*, I, 300; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, I, 10.

80 Ayrıntılı bilgi için bknz. Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habib et-Tenûhi (240/854), *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, Beyrut 1415/1994, I, 119; Ruaynî, *Mevâhibü’l-celil*, I, 427; Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 230-232.

81 Derin uykunun niteliği hakkında Mâlikîler, uyuyanın elindeki şeyin düşmesi, ağzının suyu akması, uyuduğunu gösterir şekilde soluması, hiçbir şeyi idrak edememesi şeklinde izahlar getirmişlerdir. Bknz. Ruaynî, *Mevâhibü’l-celil*, I, 428; Desûki, *Hâşiyetü’l-Desûki*, I, 119.

82 Mâlikî kaynaklarında uykunun uzunluğunun tespiti açısından “akşam ile yatsı arası” şeklinde kayıtlar yer almaktadır. Bknz. Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 119; Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 231.

uyusa abdesti bozulmaz.⁸³ Bununla birlikte İmâm Mâlik'e, yatarak veya secdede uyuyan kişinin uykusu hafif olması halinde de abdestinin bozulacağına ilişkin görüş de atfedilmektedir.⁸⁴ Ayrıca uyuklama ile derin ve uzun dahi olsa ihtibâ halindeki uykunun abdesti bozmayacağı görüşü mezhepte ihtilafsız kabul edilmiştir.⁸⁵

Mâlikîler mevzu ile ilgili görüşlerini delillendirirken uykunun abdesti bozmasına ilişkin farklı doğrultudaki rivâyetleri zikrettikten sonra delillerin arasını bulma gayesiyle uykunun niteliğini tahsis ederek derin ve uzun uykunun abdesti bozucu olduğuna dâir deliller serdetmişlerdir.

Uykunun abdesti bozucu olduğuna ilişkin evvel emirde abdest ayetine⁸⁶ yer veren Mâlikîler, ayette geçen “*namaza kalktığınızda (إذا قمتم إلى الصلاة)*” ifadesini “yataktan/yatmaktan kalktığınızda (إذا قمتم من المضاجع)” şeklinde değerlendiren bazı müfessirlerin yorumlarına değinmişler, ayetin devamında abdesti bozan diğer hadeslerin de zikredilerek ayette bir araya toplandığı kanaatiyle, müfessirlerin bu yorumunun isabetli olduğunu düşünmüşlerdir.⁸⁷ Yine Ebû Hureyre'nin “*Sizden biri uykusundan uyandığı zaman üç defa yıkamadan elini kaba sokmasın.*”⁸⁸ rivâyetiyle Safvan b. Assâl⁸⁹ rivâyetine yer verilmiştir. Uykunun hades olmadığı, dolayısıyla abdeste tesir etmeyeceğiyle ilgili olarak da Hz. Abbas⁹⁰ ve Enes. b. Mâlik'ten⁹¹ bazı rivâyetler zikredilmiştir.⁹²

83 Bâcî, *el-Müntekâ*, I, 300; Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 231-232; Bâcî, *el-Müntekâ*, I, 300.

84 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 36.

85 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 119; Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 231.

86 “Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın. Başlarınızı meshedin. Ayaklarınızı topraklarla beraber yıkayın. Eğer cünüp iseniz temizlenin. Eğer hastaysanız yahut yolculukta bulunuyorsanız veyahut herhangi biriniz abdest bozmaktan gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve de su da bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm yapın...” (Mâide, 5/6).

87 *Muvatta*’, “Tahâret”, 56-57; Bâcî, *Müntekâ*, I, 301, Karâfi, *ez-Zahîre*, I, 231; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, I, 10; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 36-37; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 119.

88 İmâm Mâlik, *el-Muvatta*’, “Tahâret”, 54; Müslim, “Tahâret”, 87. Bizzat Hz. Aişe tarafından problemli add edilen (Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *Hadis'te Metin Tenkidi Metodları*, çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, İstanbul 1997, s. 83) bu rivâyetin zâhirinin Mâlikîler tarafından uykunun abdesti gerektireceği şeklinde algılanması ilginçtir. Zira rivâyet doğru olsa dahi, muhtevâsında abdestten bahsedilmemekte, sadece elin yıkanması söz konusu edilmektedir.

89 “Resûlullah (s.a.v.) biz yolculuktayken -cünüplük dışında- büyük ve küçük abdest bozmak ile uyumamız durumunda üç gün üç gece mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi.” (Tirmizî, “Tahâret”, 96; Nesâî, “Tahâret”, 126; Ahmed b. Hanbel, IV, 239-240).

90 “Bir gece teyzem Meymüne'nin yanında kalmıştım. Hz. Peygamber kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı. Ben de sol tarafında durdum. O elimden tutarak beni sağ tarafına geçirdi. Bu şekilde Resûlullah (s.a.v.) on bir rekat namaz kıldı. Sonra uyudu, hatta horladı. Zaten uyuduğu vakit horlardı. Sonra müezzin (Bilal) gelip ona sabah namazını haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) hemen kalktı ve namaz kıldı ama abdest almadı.” (Buhârî, “Deavât”, 9; Tirmizî, “Deavât”, 29).

91 “Resûlullahın ashâbı yatısı namazını (Resûlullahın gelip kıldırmasını) bazen o kadar (uzun süre) beklerlerdi ki, başları öne gider gelirdi (şekerleme yaparlardı). Sonra kalkıp namaz kılarlar, (ama yeniden) abdest almazlardı.” (Ebû Dâvud, “Tahâret”, 202; Tirmizî, “Tahâret”, 78; Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 320; Zeylaî, *Nasbu'r-riye*, I, 45).

92 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 36; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, I, 10-11.

Farklı hükümler içeren bu rivâyetleri cem' etme gayesiyle uyku derin ve uzun olduğu taktirde abdesti bozacağı düşüncesinde karar kılan Mâlikîler, uykunun abdesti bozacağı doğrultusundaki rivâyetleri derin/uzun uykuya, bozmayacağı yönündeki rivâyetleri ise hafif/kısa uykuya hamletmişlerdir. Ayrıca derin uyku şuuru gideren bayılma, sarhoşluk, cünûn gibi abdesti bozan durumlara kıyas edilmiş, bu nevi uykuda eklemlerin gevşemesi neticesinde genelde hadesin zuhur edeceği şeklinde birtakım izahlar yapılmıştır.⁹³ Bunun yanında görüşlerini delillendirme amacıyla Ebû Hureyre'nin "Kim derin uyursa abdest alsın."⁹⁴, Ali b. Ebî Tâlib'in "Gözler (uyanıklık) dübüürün bağıdır. Gözler uyuduğu vakit bu bağ çözülür."⁹⁵ ve İbn Ebî Seleme'nin "Kim derin uyursa hangi hal üzere olursa olsun ona abdest gerekir."⁹⁶ şeklindeki ifadelerine yer vermişlerdir.⁹⁷ Görüldüğü üzere, İbn Ebî Seleme'nin kavlinde zikredilen "derin uyku" durumu ilk iki rivâyette yer almamakla birlikte Mâlikîler tarafından bu mânâyâ hamledilmiştir.

d. Hanbelî Mezhebinin Görüş ve Delilleri

Uykunun abdeste tesiri konusunda, diğer mezhepler gibi Hanbelîler de uykunun bizzat hades olmamakla birlikte, hadesin muhtemel sebebi olduğu düşüncesini benimsemişlerdir.⁹⁸ Konuyla ilgili olarak Mâlikîler'inkine benzer şekilde uykunun hafif/derin⁹⁹ oluşunu dikkate alan Hanbelîler, bunun yanında uyuyan kişinin durumunu da göz önüne alarak hüküm vermişlerdir. Hanbelî kaynaklarında geçtiği üzere sadece bir şeye dayanmaksızın uyuyan kişinin uykusu hafif olduğu taktirde abdesti bozulmaz. Buna göre yatarak uyuyan kişinin abdesti ihtilafsız bozulurken; otururken bir şeye yaslanarak, ihtibâ halinde, rükû ve secdede uyuyan kişinin durumu Ahmed b. Hanbelî'den gelen iki rivâyetten mezhepte itibar edilene göre yatarak uyuyana kıyas edilmiştir.¹⁰⁰

Yaslanmaksızın otururken hafif uykunun abdesti bozmayacağı hususunda Enes b. Mâlik'ten farklı lafızlarla gelen "Resûlullahın ashâbı yatsı namazını (Resûlullahın

93 Ruayni, *Mevâhibü'l-celîl*, I, 428; Bâci, *el-Müntekâ*, I, 299-300; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, I, 11.

94 من استحقق نوما فقد وجب عليه الوضوء (Beyhakî, *es-Sünen*, I, 584).

95 وكاء الله العيان فاذا نامت العيان استطلق الكواء فمن نام فليتوضأ (Ebû Dâvud, "Tahâret", 205; İbn Mace, "Tahâret", 477; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 96; Beyhakî, *Sünen*, I, 578; Dârekutni, *es-Sünen*, I, 378).

96 من استسقل نوما فعليه الوضوء على اي حال كان (Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 119).

97 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 119; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, I, 11.

98 Behûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, I, 116; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 235; amlf., *el-Kâfi*, thk. Abdullah b. Abdullah el-Muhsin et-Türki, yy. ts., I, 92; Makdisî, *Şerhu'l-Kebîr*, I, 21.

99 Her ne kadar Hanbelî kaynaklarında uykunun niteliğiyle ilgili olarak "az-çok" şeklinde kayıtlar yer alsada, yapılan izahlar değerlendirildiğinde kastedilenin uykunun "hafif/derin" olduğu söylenebilir.

100 Behûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, I, 116; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 235-236; amlf., *el-Kâfi*, I, 93; Makdisî, *Şerhu'l-Kebîr*, I, 21, 24.

gelip kıldırmasını) bazen o kadar (uzun süre) beklerlerdi ki, (uykudan) başları öne gider gelirdi (şekerleme yaparlardı). Sonra kalkıp namaz kılarlar, (ama yeniden) abdest almazlardı.”¹⁰¹ haberini delil olarak kullanan Hanbelîler’e göre bu rivâyet, uykunun abdesti bozduğuna ilişkin Hz. Ali ile Safvan b. Assal’dan gelen rivâyetleri tahsis etmiştir. Nitekim her ne kadar uykunun az veya çok oluşuna yönelik bir kayıt yer almasa da rivâyette geçen تحفق رؤوسهم (başları öne gider gelirdi -şekerleme yaparlardı-) ifadesindeki durum ancak hafif uyku ile mümkün olabilir. Ayrıca namazı beklerken oturan kişilerin hafif şekilde uyumasının kaçınılmaz olması sebebiyle bu nevi uyku abdest açısından hoş görülmüştür.¹⁰²

Mezhepte itibar edilen görüşe göre ayakta uyuyan kişinin durumu da oturarak uyuyan kişi gibidir. Kaynaklarda bununla ilgili olarak İbn Abbas’ın “Bir gece teyzem Meymûne’nin yanında kalmıştım. Hz. Peygamber kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı. Ben de sol tarafında durdum. O elimden tutarak beni sağ tarafına geçirdi. Bu şekilde Resûlullah (s.a.v.) on bir rekat namaz kıldı. Sonra uyudu, hatta horladı. Zaten uyuduğu vakit horlardı. Sonra müezzîn (Bilal) gelip ona sabah namazını haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) hemen kalktı ve namaz kıldı ama abdest almadı.”¹⁰³ rivâyeti zikredilmekle birlikte Hanbelîler bu rivâyetin görüşlerine delil olma yönünü açıklamamışlardır. Buna mukabil kişinin, ayakta iken derin uykuya dalamayacağı için oturana kıyasla hades ihtimalinden daha uzak olacağı, düşmemesinin hafif uyku hususunda bir karîne teşkil ettiği şeklinde aklî birtakım izahlar yapılmıştır.¹⁰⁴

Uykunun hafif/derin oluşunun tespitine yönelik birtakım izahlar getiren Hanbelîler’den bazılarının göre kişinin uyurken düşmesi, rüya görmesi, iki rekatlık namaz süresini aşması gibi durumlar uykunun niteliği hususunda bir ölçüt iken, çoğunluğa göre nasslar ile muayyen kılınmadığından bu hususta örfe itibar edilir.¹⁰⁵

101 Ebû Dâvud, “Tahâret”, 202; Tirmizî, “Tahâret”, 78; Dârekutnî, *es-Sünen*, I, 320; Zeylai, *Nasbu’r-râye*, I, 45.

102 Behûtî, *Keşşâfü’l-kmâ’*, I, 116; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 235-236; amlf., *el-Kâfi*, I, 92-93; Makdisî, *Şerhu’l-Kebîr*, I, 21-22; İbn Müflih, *el-Mübdî’*, I, 134-135.

103 Buhârî, “Deavât”, 9; Tirmizî, “Deavât”, 29.

104 Behûtî, *Keşşâfü’l-kmâ’*, I, 116; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 235-237; amlf., *el-Kâfi*, I, 93; Makdisî, *Şerhu’l-Kebîr*, I, 23; İbn Müflih, *el-Mübdî’*, I, 135.

105 Behûtî, *Keşşâfü’l-kmâ’*, I, 116; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 237; amlf., *el-Kâfi*, I, 93; Makdisî, *Şerhu’l-Kebîr*, I, 25; İbn Müflih, *el-Mübdî’*, I, 134; Merdâvî, *el-İnsâf*, I, 25-26.

SONUÇ

Klasik fıkıh literatüründe abdesti bozan hususlar içerisinde sebîleyneden çıkanlar, sarhoşluk, bayılma, cünûn ve cinsî münasebet durumlarına ilişkin bir ihtilaf bulunmazken, “uyku” abdeste tesiri bakımından, üzerinde ihtilafın vâki olduğu meselelerden biridir. Esasında uyku-abdest ilişkisinin ihtilafa mahal olmasının temel sebebi; uykunun abdesti bozmasına ilişkin nakledilen farklı doğrultudaki rivâyetlerin esas alınarak uykunun hades olma durumuna ilişkin farklı görüşlerin zikredilmesidir. Buna bir de fukahânın nassları yorumlamada sahip oldukları mezhebî yaklaşım ve metot farklılıklarının da eklenmesiyle, netice itibariyle bazıları mezhep bazında benimsenen, bazıları ise münferiden savunulan temelde şu üç görüş ortaya çıkmıştır:

a. Uyku hades olması sebebiyle her şekliyle abdesti bozar. İshak b. Râhûye, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm ve el-Müzenî, Hasan el-Basrî’den gelen nakiller bu doğrultudadır.

b. Uyku hades olmaması sebebiyle hiçbir şekliyle abdesti bozmaz. Bu görüş Ebû Musa el-Eşârî, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Miclez ve Hamîdü’l- A’rac’dan nakledilmiştir.

c. Uyku hades olmamakla birlikte hadesin çıkış sebebi (مظنة السبب) olduğu için her şekliyle abdesti bozmaz. Bu görüş dört mezhep tarafından benimsenmekle birlikte ayrıntıda ihtilaf edilmiştir.

Mevzûya mezhepler çerçevesinden bakıldığında; yatarak uyumanın abdesti bozduğu hususunda bütün mezheplerin hemfikir olduğu görülür. Hanefî mezhebini bu hususta daha ziyade nassların zâhiri mânâsı ekseninde değerlendirmelerde bulunarak teferruatlı izahlarda bulunduğu, mezhebin genel görüşünü yansıtmaması açısından namazdaki uykunun her haliyle abdesti bozmadığı, namaz dışındakilerde ise kişinin görünüşünün esas alındığı söylenebilir. Şâfiî mezhebinde ise yapılan tüm izahlar uyuyan kişinin dübürünün mümekkin (yere tam yerleşik) olup olmadığı üzerine temellendirilmiş, dübürün mümekkin olduğu her haldeki uykunun namaz içerisinde veya dışında olması fark etmeksizin abdesti bozmadığı genel kabul görmüştür. Konuyla ilgili farklı doğrultudaki rivâyetlerin hepsiyle amel etme gayretinde olan Mâlikîler de abdesti bozması hususunda uykunun kısa/uzun, hafif/derin olmasını nazar-ı dikkate almışlar; uzun/derin uykunun ihtilafsız abdesti bozacağı, kısa/ hafif uykunun ise abdeste tesir etmeyeceği mezhepte ihtilafsız kabul edilmiştir. Hanbelî mezhebinde de Mâlikîler’inkine benzer şekilde uykunun hafif/derin oluşu esas alınmış, bu bağlamda sadece bir şeye dayanmaksızın oturarak veya ayakta uyuyan kişinin uykusu hafif olduğu taktirde abdesti bozmayacağı kabul edilmiştir.

Bu çalışmada izah edilmeye çalışılan mezkûr görüşler kanaatimizce, abdesti bozması hususunda uykunun, şuur ve idrâke olan etkisi ile birlikte değerlendirilmesi suretiyle ortaya çıkmış, mevzu ile ilgili rivâyetler de bu mânâyâ hamledilmiştir. Bu bağlamda uykunun idrâki kapatması neticesinde hadesin çıkışının hissedilemeyeceği durumların dolaylı olarak abdesti bozduğunun kabul edildiği, farklı doğrultudaki rivâyetlerin de ancak bu şekilde tevil edilebileceği söylenebilir.